

**РИЛСКАТА ПРЕПРАВКА ОТ 1825 Г.
И ПРЕПИСИТЕ ОТ Т. НАР. РИЛСКА РЕДАКЦИЯ НА
ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА**

**Атанаска Тошева
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“**

Атанаска Тошева. Рильская переработка 1825 г. и списки т. наз. Рильской редакции *Истории славяноболгарской*

Составленная в 1825 г. в Рильском монастыре монахом Паисием Николаевичем *Рильская переработка* стала источником компиляций и переработок „Истории славяноболгарской“, в которых умело сочетаются сюжеты, исторические факты и события, заимствованные из двух основных историографических сочинений эпохи Возрождения – *Историй* Паисия Хилендарского и Спиридона Рильского. В статье рассматриваются основные характеристики рукописей, имеющих прямое родство с *Рильской переработкой* и формирующих единую текстологическую и в большой степени языковую семью, обособленную в т. наз. Рильскую редакцию *Истории славяноболгарской*. Прослеживаются также генеалогические связи в этом кругу рукописей.

Ключевые слова: Рильская редакция „Истории славяноболгарской“, Рильская переработка, списки Рильской переработки, генеалогия рукописей Рильской редакции

Atanaska Tosheva. The Rila Remake from 1825 and the Rewritings of the So-Called Rila Editing of *Istoriya Slavyanobulgarska*

The *Rila Remake* dates back to 1825 in Rila’s monastery and was written by Paisii Nikolaevich. It initiates the compilations and the remakes of *Istoriya Slavyanobulgarska*, which combine plots, historical facts and events, borrowed from the two main historical works of the Bulgarian National Revival – these by Paisii Hilendarski and Spiridon Rilski. The article discusses the main writings, which have a direct relationship with the *Rila Remake* and build one textual and to a great extent linguistic family, differentiated in the so-called Rila Editing of *Istoriya Slavyanobulgarska*. The genealogic relationships in this range of writings has been studied as well.

Key words: Rila editing of *Istoriya Slavyanobulgarska*, Rila Remake, rewritings of Rila remake, Rila editing rewritings’ genealogy

Съставената през 1825 г. в Рилския манастир от монах Паисий Николаевич *Рилска преправка* (*Рил*) слага началото на компилациите (преправките, переработките) на *История славянобългарска*. Литератур-

ноисторическите и текстологично-езиковите изследвания сочат, че *Рил* от 1825 г. става извод, т.е. пряк източник, на два преписа – *Хилендарската преправка*¹, от която засега в науката не е известен друг препис, и *Поп-Йоановата преправка (ПЙ)* от 1830 г., която на свой ред става извод на нови преписи.

От *ПЙ* през 1831 г. монах Харитон прави своя първи препис в с. Змеево², където е изпратен като изповедник от Рилския манастир. Този препис е известен в науката като *Първа Харитонова преправка на „История славянобългарска“* от 1831 г. *Първа Харитонова преправка (Х1)* от своя страна става източник на нов препис, направен от Харитон през същата година в Чирпан – т. нар. *Втора Харитонова преправка на „История славянобългарска“* от 1831 г. От *Втора Харитонова преправка (Х2)* свой препис изготвя и Найден Геров в средата на XIX в., известен като *Геров препис на „История славянобългарска“ (НГ)*. Частично копие на *Х2* прави руският учен Владимир Ламански през 1864 г. в Цариград,

Първа Харитонова (Змеевска) преправка на *История славянобългарска*, 1831

което използва в своите задълбочени изследвания върху *Болгарская словесность XVIII века*³. В описите е включен и още един, *трети препис на Харитон*, датиран към 1832 г., който вероятно е бил направен от *Х2*, но ръкописът не е съхранен⁴. Тези 7 ръкописа имат пряко родство с *Рил* от 1825 г. и образуват заедно с ръкописа на Паисий Рилски едно текстово семейство или редакция, която по мястото на възникване на

¹ Ръкописът е представен и изследван от И. Тодоров, който по косвени данни го отнася към 20-те или 30-те години на XIX в., съставителят и мястото са неизвестни, ръкописът е непълен. Съпоставката с текста на *Рилската преправка* дава основание да се смята за доста точен неин препис. Оригиналят се съхранява в библиотеката на Хилендарския манастир под № 723 – вж. Тодоров 1985: 193 – 203. С наименованието *Хилендарска преработка* ръкописът е включен и в описа на М. Стоянов, който го датира около 1840 г. – вж. Стоянов 1962: 582 – 583. Ръкописът не е публикуван.

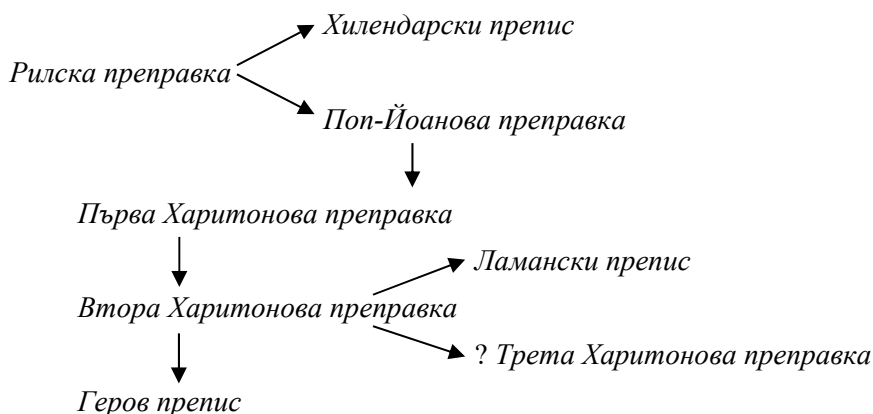
² Змеево – става въпрос за днешното село Змейово в Старозагорска област.

³ Вж. Ламански 1869.

⁴ Вж. Иванов 1914: LVII; Стоянов 1962: 578; Ангелов 1966: 62 – 63; Тодоров 1985: 196 – 197. Единствените сведения за наличието на такъв ръкопис са от анонимна публикация в *Църковен вестник* от 19 май 1912 г., което дава основание на някои изследователи да се съмняват в нейното съществуване – вж. Караджова 2012а: 32 – 39.

първоизточника (Рилския манастир) и принадлежността на съставителя Паисий Николаевич към Рилското братство може да бъде наречена **Рилска редакция на „История славянобългарска“**.

Генеалогичната схема на преписите от Рилската редакция може да бъде представена по следния начин:

Рилската преправка на „История славянобългарска“ от 1825 г. е най-ранният известен засега в науката препис, от който тръгва широко разпространената през XIX век редакция на т. нар. *преправки, преработки, сглоби или царственици*, в основата на която лежи компилацията на двете значими историографски съчинения на Българското възраждане – *История славянобългарска* на Паисий Хилендарски и *История во кратце о болгарском народе славенском* на Спиридон Рилски.

Книгата има здрава кожена подвързия и е изцяло запазена. Липсва титулна страница, същинският текст започва на четвъртия лист, където под неголяма заставка, изобразяваща корона и кръст в средата на композицията, орнаментирани с листа от двете страни, центрирано с големи букви е написано заглавието на книгата **КРАТКОЕ ИЗЪВЛЕНІЕ В ЛѢТОПИСѢ БОЛГАРСКОМЪ**. Под заглавието на същия лист е поместена единствената приписка, даваща сведения за книжовника и времето на съставяне на ръкописа.

Оригиналът на *Рил* днес се съхранява в ръкописната сбирка на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ под сигнатура НБКМ 775. Книгата е издавана еднократно, с наборен текст и изследване на Боню Ангелов през 1966 г.⁵

⁵ Вж. Ангелов 1966.

Подборът на историческите събития, хронологичното им подреждане, структурирането на отделните части и композицията на съчинението показват собствения замисъл на автора компилатор. Залегналите в преправката различни части и фрагменти от двете български възрожденски историографии на Паисий Хилендарски и Спиридон Рилски са съчетани в едно цяло, в едно самостоятелно съчинение, различно от двата основни източника, подчинено на идеите и целите на автора на *Рил*.

В основата на компилативната редакция на *История славянобългарска* лежи Паисиевият текст, повествуващ за царете и владетелите на двете български държави до падането на България под турско робство, за славянските учители и покръстването на българите, русите и сърбите, за българските светци и първите патриарси. От *История во кратце* на Спиридон компилаторът включва в разказа си представата за прародителя и далечното минало на българския род, породени от идеите на илиризма, сведения за митичните български крале, които заемат липсващите звена в историческата верига от библейско време до хронографските източници, както и за събитията след турското нашествие.

В редица епизоди авторът на *Рил* умело вплита заемките от двата основни извора в своя собствен разказ за историята, като съкращава, размества, добавя и интерпретира историческите събития, подчинявайки ги на своя замисъл и идея. Книжовникът не заема механично от единия и другия изходен текст, а подбира различни факти от двамата историографи, за да представи свое тълкуване на историята. Начинът на подбор, различните акценти и отношението на автора към историческите лица и събития сочат собствен подход, школовка, познания и историческа осведоменост. Съвместявайки постигнатото от своите знаменити предшественици, авторът на *Рил* предлага нов, обогатен разказ за българското минало, отговарящ на нарасналите изисквания на читателите от първата половина на XIX век. В духовно-просветния подем през първите десетилетия на века патриотичният заряд на източниците намира ярка и пълноценна изява в по-широкото представяне на българските царе и мъченици за християнската вяра, в пламенна защита на българския род и език.

Първата по време на възникване компилация между *История славянобългарска* и *История во кратце о болгарском народе славенском* се появява в Рилския манастир, откъдето тръгват и значителен брой нейни преписи и преработки. Оставената приписка в ръкописа, както и косвени свидетелства от самия текст на преправката дават основание да се предположи, че Паисий Рилски е направил препис от съществуваща по-

рано компилация⁶. Но именно този ръкопис на рилския книжовник от 1825 г. става начало на множество преписи, които продължават живота не само на *История славянобългарска*, но и на почти неизвестното сред читателите съчинение на Спиридон Рилски.

Първата известна засега в науката най-близка по време на възникване и съдържание до *Рил* е преправката на поп Йоан от 1830 г., както гласи основната бележка на първия лист от книгата, изписана с едри орнаментирани букви в декоративна рамка от вълнообразни и флорални елементи: **СІА КНИГЯ НЯ ПАПІА ІОАННІА 1830**. Доскоро в научната паисиеведческа литература беше утвърдено мнението за съществуването на два преписа, направени от поп Йоан (*Поп-Йоанова преработка*) и поп Йоаникия Петкович (*Змеевска преработка* или *Първа Змеевска преработка*), вторият от които е изгубен⁷, но в последните години М. Кръстева аргументира и обоснова теза за наличието само на един ръкопис⁸, а М. Куршумова на базата на издирени от нея документални свидетелства по безспорен начин идентифицира автора на ръкописа, като доказва, че поп Йоаникий Петкович и поп Йоан (Петков) са едно и също лице – създателят на единствения препис на *Рил* от 1830 г., както и неоспоримата връзка на поп Йоан със село Змейово през периода 1830 – 1844 г.⁹ Днес ръкописът се пази в ръкописната сбирка на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ с каталожен № 1113. Книгата има хубава кожена подвързия с красиви инкрустации – в средата е центриран ромб с изображение на Христовото разпятие върху лицевата страна и серафим на задната корица. Украсата на ръкописа е съвсем семпла, почти липсват червенослови с изключение на отделни числови обозначения и единични инициали. В ръкописа са използвани два типа писмо, като много често те се сменят на една и съща страница – полуустав се редува с бързопис и обратно. Последователното използване на полуустава в заглавията на главите и отделните раздели, които са изписани старателно с по-едри букви, както и поставянето на титли, ударения и придихания свидетелстват за добрата орфографска подготовка на книжовника¹⁰.

⁶ Още Боню Ангелов, който пръв обнародва текста на *Рил* през 1966 г., изказва предположението, че тя представлява препис от друг източник – също препис от оригинала на преправката, възникнал според изследователя поне 10 години по-рано от преписа на *Рил* (Ангелов 1966: 38 – 39).

⁷ Вж. Ангелов 1961: 30 и Ангелов 1966: 51 – 53, 75; Стоянов 1962: 576, 593; Динев 1963: 134. В най-новата класификация на преписите и преправките на М. Димитрова и Д. Пеев са включени само наличните преписи, поради което вторият препис изобщо не фигурира в описанието – вж. Димитрова, Пеев 2012: 61.

⁸ Вж. Кръстева 2014: 166 – 167.

⁹ Вж. Куршумова 2014; Куршумова 2018: 8 – 12.

¹⁰ Палеографско-кодикологичните и текстологично-езиковите особености на ръкописа са задълбочено проучени от М. Куршумова – вж. Куршумова 2018: 5 – 39.

В съдържателен план *ПЙ* от 1830 г. показва безспорна близост с *Рил* от 1825 г., а текстологичната и езиковата съпоставка дават категорични сведения, че *Рилската преправка* е послужила за извод на направения от поп Йоан препис.

Първа Харитонова преправка от 1831 г. става известна на научната общественост още през 1894 г. с изследването на Н. Начов *Забължеска за Паисиевата история*, в което на базата на значителни текстологични съпоставки между няколко преписа и преправки на „История славянобългарска“ ученият идентифицира неизвестния дотогава ръкопис, като изказва твърдението, че той е препис от *Втора Харитонова преправка* (наречена от изследователя *Геров ръкопис*), направен през същата година, поради идентичност на съдържанието и изводите. По-късно *XI* попада в научното ползрение на В. Златарски, който след задълбочен анализ и съпоставка с *ПЙ* и *X2* стига до верния извод за тяхната генеалогия¹¹. Ръкописът е запазен и днес се съхранява в ръкописния отдел на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ под № 1115. Описание на паметника е представено в изследванията на М. Стоянов¹² и Б. Ангелов¹³, но най-пълно ръкописът и неговият съставител – монах Харитон Рилец, са анализирани от М. Кръстева¹⁴.

Книгата има червеникавокафява кожена подвързия, доста повредена от времето. В ръкописа няма художествено оформление и украса. *XI* е съставена от монах Харитон в с. Змеево, Старозогорско, през 1831 г., както това е посочено в бележката на преписвача, разположена след съдържанието и преди същинския текст на обратната страна на последния непагиниран от Харитон лист.

Още първите изследователи на ръкописа посочват *ПЙ* за извод на *XI* от 1831 г., но за тяхната пряка връзка съществуват и документални свидетелства на Харитоновите съвременници. В *История и етнография на град Чирпан*, издадена през 1938 г., Никола Събчев и Таньо Пеев, учители и просветители от град Чирпан, са документирали историята и просветното дело на своя роден град. Тази ценна книга допълва биографичните сведения за монаха, книжовника, учителя и просветителя Харитон. Изпратен от Рилския манастир в Чирпан като таксидиот, монах Харитон разгръща в града и околностите му не само религиозно-проповедническа дейност, свързана със задълженията му на таксидиот, но активно участва в културния и обществен живот като учител, книжовник и духовен будител. През 1830 г. Харитон се установява в

¹¹ Вж. Златарски 1899: 723 – 757.

¹² Вж. Стоянов 1962: 576 – 577.

¹³ Вж. Ангелов 1966: 53 – 56.

¹⁴ Вж. Кръстева 2015: 5 – 57.

с. Змеево, където е изпратен за изповедник, и прави своя първи препис на *Рил*, т. е. *Първа Харитонова преправка* (Змеево, 1831 г.).

През 1831 г. започва вторият чирпански период на монах Харитон, свързан отново с активна книжовна и учителска дейност. Тук е осъществен вторият препис на преправката на *История славянобългарска*, т. е. *Втора Харитонова преправка* (Чирпан, 1831 г.). *X2* става известна на науката още през XIX век с публикацията на руския учен Владимир Ламански през 1869 г. *Болгарская словесность XIX века*, в която са отбелязани достойнствата на ръкописа, подробно е предадено съдържанието му и са цитирани всички приписки и обширни откъси от съчинението¹⁵. Благодарение на руския изследовател, който сам прави препис през лятото на 1864 г. в Цариград на ръкописа, предоставен му от Найдено Геров¹⁶, научната общественост се запознава с Паисиевия труд, а *X2* става стимул за задълбочени проучвания на преписите и преправките на *Историята* в изследванията на М. Дринов, В. Златарски, Г. Начов и други български учени¹⁷.

Втората Харитонова преправка от 1831 г. се пази в ръкописния отдел на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ под сигнатура НБКМ 1114, където постъпва като част от сбирката на Найдено Геров в края на XIX в. Ръкописът е добре съхранен, книгата има кожена подвързия, обвита с червеникава кожа, семпло рамкирана по краищата и орнаментирана в ъглите с дребни цветчета. Писмото е среден и едър полуустав с отделни полукурсивни изписвания. В изготвянето на ръкописа са взели участие четирима преписвачи, както става ясно от разположена на л. 776¹⁸ приписка на монах Харитон. Изхождайки от калиграфския анализ на почерците, Д. Караджова стига до извода, че основната част от текста (без първите 14 листа) е написана от трима книжовници, сред които е и самият Харитон. Особеностите и характерните черти на почерците разкриват обща школовка под вещото ръководство на монах Харитон Рилец¹⁹. Любовта към работата и професионалното отношение личат и в усърдието, с което е съставен ръкописът.

¹⁵ Вж. Ламански 1869: 107 – 123.

¹⁶ По това време ръкописът е бил притежание на Н. Геров, поради което в науката се среща още и с названието *Геровска преработка* – вж. Ангелов 1966: 60; Дринов 1871: 3 – 25; Златарски 1899: 749; Начов 1884: 513; Иванов 1914: LVI.

¹⁷ Вж. Дринов 1871; Златарски 1899; Начов 1884.

¹⁸ Книгата съдържа 80 листа, от които 68 имат оригинална буквена пагинация. Допълнително с молив в десния горен ъгъл е добавена и номерация с арабски цифри, която обхваща цялата книга. *С а* и *б* се обозначават съответно лицевата и обратната страна на листа.

¹⁹ Вж. Караджова 2012а: 36 – 38. В школата на монах Харитон се подготвят не само ученици („отворил отделно свое училище да поучава чирпанските деца на книжному чтению, защото е разбрал, че отворените дотогава били тесни за желаещите да се учат“ – Събчев, Пеев 1938: 312, цитирано по Кръстева 2015: 19), но и учители, свещеници и

Оригиналът на *Геровия препис* е открит през 60-те години на XX в. в архива на Найден Геров. *НГ* е направен по *X2* от 1831 г., която дълго време е била притежание на Найден Геров, за което свидетелстват не само публикациите на В. Ламански²⁰ и М. Дринов²¹, но и документални данни от ръкописния архив на възрожденския учен и книжовник, изнесени от М. Кръстева и доказващи по безспорен начин, че *Харитоновата преписка* е била съхранена и от наследниците на Геров²².

Оригиналът на *НГ* не е датиран, не са посочени мястото и името на автора, но анализът на съхранените ръкописи на Найден Геров с характерното изписване на някои графемии не оставят никакво съмнение, че той е написан от самия Геров. Поместен е в тетрадка малък формат, с откъснати корици. Н. Геров не е използвал църковнославянски шрифт, писмото е модерен упражнен скоропис, почеркът е красив, текстът е написан старателно, с малко задрасквания и пропуски, които са добавени в полето, над реда или в края на страницата. Преписът не е завършен, стига до историческия разказ за Георги Арбанас, който не е доведен докрай, липсват и всички останали глави, следващи в *X2*. Позовавайки се на работата си с архива на Геров, в който се откриват няколко ръкописни учебника по история, както и свидетелства за системния и задълбочен интерес на възрожденеца към науката история и методите на нейното преподаване, М. Кръстева стига до тезата, че ръкописът *НГ* е бил предназначен за учебник по българска история, по който учителят Геров е преподавал на своите ученици, и е съставен по време на неговото учителстване в Пловдив – между 1851 и 1853 г.²³

Изследваните ръкописи от Рилската редакция на *История славянобългарска* показват безспорна близост с *Рилската преписка* от 1825 г. Възникнали в рамките на 25 – 30 години, преписите на *Рил* образуват едно текстово семейство. Както съдържанието на историческия разказ и структурата на повествованието, така и използването на изразни средства недвусмислено доказва пряката генеалогична връзка на ръкописите с компилативното съчинение на Паисий Рилски.

Литературноисторическият и текстологично-езиковият анализ на преписите от Рилската редакция на *История славянобългарска* доказват по безспорен начин следната генеалогична връзка на изследваните ръкописи: *Рилската преписка* от 1825 г. е пряк източник на *Поп-*

монаси („Арсения диакон после Аланскио манастир игумен ученик х. Харитонов“ – Спространов 1901: 194).

²⁰ Вж. Ламански 1869: 107 – 123.

²¹ Вж. Дринов 1871: 3 – 26.

²² Вж. Кръстева 2012: 159 – 160.

²³ Вж. Кръстева 2012: 164 – 165. М. Стоянов отбелязва началото на 60-те г. на XIX в. като време на съставяне на преписа, без да посочва аргументи за тази датировка – вж. Стоянов 1962: 592.

Йоановата преправка от 1830 г., която на свой ред става извод на *Първа Харитонова преправка* от 1831 г. От нея през същата година монах Харитон прави втори препис – *Втора Харитонова преправка*, от която в средата на XIX век е изготвен *Геровият препис*.

Появата и на други преписи и преработки извън кръга на изследваните ръкописи също има пряка или косвена връзка с *Рил*. В науката съществуват твърдения, че *ПЙ* дава начало на две разклонения в родословното дърво на Рилската компилация.

Към компилативната редакция на Паисий Рилски от 1825 г. И. Тодоров отнася още 4 ръкописа, които нямат пряко родство с *Рил*, а се свързват с нея чрез някой от преписите на Рилската редакция. Още Б. Ангелов посочва голямата близост между *ПЙ* от 1830 г. и *Първата старозагорска преправка* от 1837 г. и изказва предположението, че *Старозагорската* е препис от *ПЙ*²⁴. Близостта между двата ръкописа е изтъкната и от М. Стоянов²⁵, но И. Тодоров представя пряката връзка между тях като безспорна²⁶. *Старозагорската преправка* става извод на *Григоровичевата преправка*, съставена вероятно след 1839 г. в Стара Загора. Доказателства за това Б. Ангелов открива в палеографията на двата ръкописа (потвърждаваща, че те са дело на един и същи книжовник), а И. Тодоров – в езиковото сходство между тях²⁷.

В науката се смята, че *ПЙ* дава начало на още едно разклонение в родословното дърво на *Рил*. От нея през 40-те години на XIX в. е направен *Кесариевият (Пазарджишки) препис*²⁸, който от своя страна става извод на *Панагорския препис* от средата на XIX в.²⁹

Връзките между тези преписи могат да бъдат представени схематично по следния начин:

²⁴ Вж. Ангелов 1966: 70.

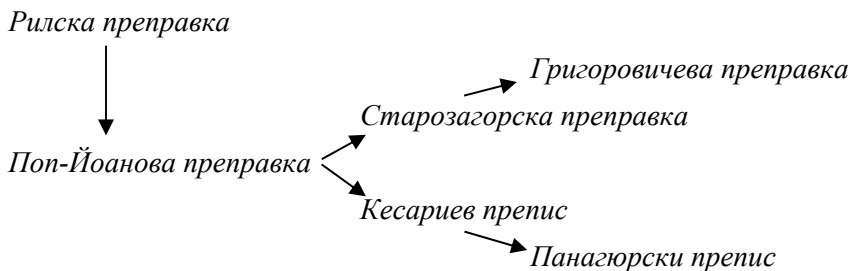
²⁵ Вж. Стоянов 1962: 580 – 581.

²⁶ Вж. Тодоров 1985: 196 – 197. Липсва цялостно изследване на този ръкопис. Оригиналът не е съхранен в пълен вид, а много от запазените листове са силно повредени. Ръкописът се пази в Регионалния исторически музей в Стара Загора под № 6 Сз 108. Не е издаван.

²⁷ Вж. Ангелов 1966: 73; Тодоров 1982: 45 – 46. Ръкописът е открит в архива на руския славист Виктор Григорович, съхранява се в Държавната библиотека в Москва със сигнатура № РГБ, ф. 87 (Собрание Григоровича), 50. Не е публикуван.

²⁸ Вж. Стоянов, Кодов 1971: 78 – 79; Тодоров 1985: 196 – 198; Димитрова, Пеев 2012: 62; Кръстева 2018: 32. Иван Радев, който публикува ръкописа през 2012 г., смята, че той е дело на Кесарий п. Василев. Хипотезата на Ив. Радев за авторството на преписа не се приема от всички изследователи – вж. Радев 2012; Караджова 2012б: 66 – 88. Оригиналът се съхранява в ръкописния фонд на НБКМ под № 1235.

²⁹ Вж. Стоянов, Кодов 1971: 79 – 80; Тодоров 1985: 196 – 198; Кръстева 2018: 32; Димитрова, Пеев 2012: 62. Въз основа на текстологична съпоставка между *Кесариевия* и *Панагорския препис* Ив. Радев доказва тяхното пряко родство – вж. Радев 2012: 5 – 26. Ръкописът се съхранява в ръкописната сбирка на НБКМ с каталожен № 1236. Оригиналът не е издаван.

В родослова на компилативната редакция на *История славянобългарска* могат да се предположат и други връзки между ръкописите на базата на несъхранени или непознати на науката преписи и преправки, които показват пътищата на тяхното разпространение. *Свищовският препис* от 1842 г. е познат на изследователите от публикация на В. Златарски от 1899 г., в която е посочена връзката на преписа с *ПЙ*. Според бележка на преписвача Василий Станкович от Свищов, цитирана от Златарски, той е използвал ръкопис, написан от ръката на поп Йоаникия Петкович в с. Змеево през 1830 г.³⁰ Като пряк извод на *Свищовския препис* ученият с голяма вероятност посочва *Фотиновия препис (Втора старозагорска преправка)* от 1842 г., изготвен по поръчка на Константин Фотинов в Стара Загора³¹. С този препис К. Фотинов отива в Търново и Свищов, където от него са изготвени съответно *Втори търновски (Славейков) препис* от П. Р. Славейков и Хр. Драганов³², вероятно през 1842 г., и *Свищовският препис* от Василий Станкович, също през 1842 г.³³

Б. Ангелов изказва предположение, че именно *Свищовският препис* вероятно е един от източниците на Христаки Павлович при съставяне на неговия *Царственик* от 1844 г.³⁴, но стъпвайки върху исторически свидетелства и езикови факти, Л. Перчеклийски доказва, че като пряк източник за *Царственика* е използван *Вторият търновски (Славейков) препис* от 1842 г.³⁵

Този клон от родословното дърво на *Рил* може да бъде представен със следната схема:

³⁰ Вж. Златарски 1899: 749 – 750. Тази хипотеза за връзката между двата ръкописа се споделя и от други изследователи – вж. Стоянов 1962: 586 – 587; Димитрова, Пеев 2012: 63. И. Тодоров обособява *Свищовския препис* в отделна редакция – вж. Тодоров 1982: 49. Днес ръкописът е частно притежание и е недостъпен за изследователите.

³¹ За това свидетелства и Иван Славейков през 1894 г. – вж. Кръстева 2013: 51.

³² Оригиналът се съхранява в НБКМ под № 372. Не е издаван.

³³ Вж. Златарски 1899: 750 – 751; Димитрова, Пеев 2012: 58; Перчеклийски 2013: 45 – 56.

³⁴ Вж. Ангелов 1966: 74.

³⁵ Вж. Перчеклийски 2013: 45 – 56.

- Димитрова, Пеев 2012:** Димитрова, М., Пеев, Д. Из историята на *Историята* – преписи и преработки на Паисиевия текст. [Dimitrova, M., Peev, D. Iz istoriyata na *Istoriyata* – prepisi i prerabotki na Paisieviya tekst.] // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“*. Филология, т. 50, кн. 1, сб. А, Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012, 50 – 72.
- Динеков 1963:** Динеков, П. Първообраз, преписи и преправки на Паисиевата история. [Dinekov, P. Parvoobraz, prepisi i prepravki na Paisievata istoriya.] // *Паисий Хилендарски. Славянобългарска история*. Издава се за 200-годишнината от написването ѝ. Под ред. на П. Динеков. София: Български писател, 1963, 130 – 138.
- Дринов 1871:** Дринов, М. Отец Паисий, неговото време, неговата история и учениците му. [Drinov, M. Otets Paisiy, negovoto vreme, negovata istoriya i uchenitsite mu.] // *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, I, № 4, Браила: Триъгълник, 1871, 3 – 25.
- Златарски 1899:** Златарски, В. Н. Към въпроса за тъй наречените преправки на Паисиевата история. По повод на един новооткрит препис от преправки. [Zlatarski, V. N. Kam vaprosa za tay narechenite prepravki na Paisievata istoriya. Po povod na edin novootkrit prepis ot prepravki.] // *Периодично списание на българското книжовно дружество*. Кн. LIX, г. IX, № 4. София, 1899, 723 – 757.
- Иванов 1914:** Иванов, Й. *История славеноболгарская, собрана и нареждена Паисием иеромонахом*. Стъпки за печат по първообраза ѝ Й. Иванов. [Ivanov, Y. Istoriya slavenobolgarskaya, sobrana i narezhdena Paisiem ieromonahom. Stakmi za pechat po parvoobraza i Y. Ivanov.] София: Държавна печатница, 1914.
- Караджова 2012а:** Караджова, Д. Чирпанска преработка на Паисиевата история. Монах Харитон и неговите ученици. [Karadzova, D. Chirpanska prerabotka na Paisievata istoriya. Monah Hariton i negovite uchenitsi.] // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“*. Филология, т. 50, кн. 1, сб. А. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012, 32 – 49.
- Караджова 2012б:** Караджова, Д. Кесариев ли е Пазарджишкият препис на Паисиевата история? Палеографска атрибуция. [Karadzova, D. Kesariev li e Pazardzhishkiyat prepis na Paisievata istoriya? Paleografska atributsiya.] // *История славянобългарска (1762 – 2012). Научни хоризонти на четвъртхилядолетието*. Съст.: Н. Драгова и Ел. Тачева. София: Бolid-инс, 2012, 66 – 88.
- Кръстева 2012:** Кръстева, М. (Не)знайното в академичната наука за Геровия препис на *История славянобългарска* и културните връзки Паисий – Геров. [Krasteva, M. (Ne)znaynoto v akademichnata nauka za Geroviya prepis na *Istoriya slavyanobalgarska* i kulturnite vrazki Paisiy

– Gerov.] // *Геров препис на „История славянобългарска“*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012, 149 – 174.

Кръстева 2013: Кръстева, М. Предай нататък! [Krasteva, M. Preday natatak!] // *Втора Харитонова преправка на „История славянобългарска“ (Чирпан, 1831)*. Първо фототипно издание. Пловдив: ИК „Жанет 45“, 2013, 165 – 208.

Кръстева 2014: Кръстева, М. Поп-Йоанова преправка на *История славянобългарска*: академични (хипо)тези. [Krasteva, M. Pop-Yoanova prepravka na *Istoriya slavyanobalgarska*: akademichni (hipo)tezi.] // *Материали III Международного научно-методичного семинару з българської мови, літератури, культури та історії* (15 – 16 травня 2014). Збірник тез. Бердянск: БДПУ, 2014, 164 – 167.

Кръстева 2015: Кръстева, М. Първа Харитонова преправка на *История славянобългарска* (Змеево, 1831). Йеромонах х. Харитон Рилец. [Krasteva, M. Parva Haritonova prepravka na *Istoriya slavyanobalgarska* (Zmeevo, 1831). Yeromonah h. Hariton Rilets.] // *Първа Харитонова преправка на „История славянобългарска“ (Змеево, 1831)*. Оригинален текст, превод и изследване. Първо фототипно издание. Пловдив: ИК „Жанет 45“, 2015, 5 – 57.

Кръстева 2018: Кръстева, М. Рилската преправка на Паисий Рилски и големият разказ „Царството Паисиада и хората разкази“ – предай нататък! [Krasteva, M. Rilskata prepravka na Paisiy Rilski i golemiyat razkaz „Tsarstvoto Paisiada i horata razkazi“ – preday natatak!] // *Рилска преправка на „История славянобългарска“ (монах Паисий Рилски, Рилски манастир, 1825)*. Първо фототипно издание. Авт. и съст.: Мила Кръстева. Пловдив: ИК „Жанет 45“, 2018, 5 – 68.

Кръстевич 1859: Кръстевич, Г. *Български книжици*, год. II, част II, кн. XVII. [Krastevich, G. Balgarski knizhitsi.] Цариград, 1859.

Куршумова 2014: Куршумова, М. Поп-Йоановият препис на *История славянобългарска* като част от текстовото семейство на Рилската преправка (лексикално-семантични съпоставки). [Kurshumova, M. Pop-Yoanoviyat prepis na *Istoriya slavyanobalgarska* kato chast ot tekstovoto semeystvo na Rilskata prepravka (leksikalno-semantichni sapostavki).] // *Електронно списание Liternet*, 17.08.2014, № 8 (177) <http://liternet.bg/publish30/mariana-kurshumova/pop-joanov-prepis.htm>.

Куршумова 2018: Куршумова, М. Поп-Йоановата преправка – корени и пътища. [Kurshumova, M. Pop-Yoanovata prepravka – koreni i patishta.] // *Поп-Йоанова преправка на „История славянобългарска“ (Змеево, 1830, поп Йоан Петков)*. Оригинален текст, превод и изследване. Първо фототипно издание. Пловдив: ИК „Жанет 45“, 2018, 5 – 39.

- Ламански 1869:** Ламанский, В. И. Болгарская словесность XVIII века. [Lamanskiy, V. I. Bolgarskaya slovesnost' XVIII veka.] // *Журнал Министерства народного просвещения*, № CXLV, сентябрь. Москва, 1869, 107 – 123.
- Начов 1894:** Начов, Н. Забългъжка за Паисиевата история. [Nachov, N. Zabelezhka za Paisievata istoriya.] // *Периодическое списание на българското книжовно дружество в Средец*, XLVI, 1894, 505 – 525.
- Перчеклийски 2013:** Перчеклийски, Л. *Ахтаровият Царственик от 1844 година*. Текст и изследване. [Perchekliyski, L. Ahtaroviyat Tsarstvenik ot 1844 godina. Tekst i izsledvane.] София: Балид-инс, 2013.
- Радев 2012:** Радев, И. *Летопис Славянобългар. Кесариевият препис на „История славянобългарска“*. Паисиада (1762 – 2012). [Radev, I. Letopis Slavyanobolgar. Kesarieviyat prepis na „Istoriya slavyanobalgarska“. Paisiada (1762 – 2012).] Велико Търново: Абагар, 2012.
- Спространов 1901:** Спространов, Е. Материали по историята на Рилския манастир. [Sprostranov, E. Materiali po istoriyata na Rilskiya manastir.] // *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, XVIII. София: Държавна печатница, 1901, 171 – 206.
- Стоянов 1962:** Стоянов, М. Преписи на Паисиевата *История славянобългарска*. [Stoyanov, M. Prepisi na Paisievata Istoriya slavyanobalgarska.] // *Паисий Хилендарски и неговата епоха (1762 – 1962)*. София: БАН, 1962, 557 – 596.
- Стоянов, Кодов 1971:** Стоянов, М., Кодов, Хр. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. IV. [Stoyanov, M., Kodov, Hr. Opis na slavyanskite rakopisi v Sofiyskata narodna biblioteka. IV.] София: НБКМ, 1971.
- Събчев, Пеев 1938:** Събчев, Н., Пеев, Т. *История и етнография на град Чирпан*. Съст., ред. и бел.: Хр. Недялков. [Sabchev, N., Peev, T. Istoriya i etnografiya na grad Chirpan. Sast., red. i bel.: Hr. Nedyalkov.] Чирпан: Д-во Вълко и Каба Иван, 1938.
- Тодоров 1982:** Тодоров, И. Разпространение и въздействие на *История славянобългарска* през Възраждането. [Todorov, I. Razprostranenie i vazdeystvie na Istoriya slavyanobalgarska prez Vazrazhdaneto.] // *Първи международен конгрес по българистика. Доклади, София, 23 май – 3 юни 1981. Т. 1, ч. 4: Социални и революционни движения в България. № 1. Националноосвободителни движения XV – XVIII век*. София: БАН, 1982, 40 – 50.
- Тодоров 1985:** Тодоров, И. Неизвестен препис на Паисиевата история в Хилендарския манастир. [Todorov, I. Neizvesten prepis na Paisievata istoriya v Hilendarskiya manastir.] // *Старобългарска литература*, XVIII, 1985, 193 – 203.